

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра гуманітарних дисциплін

Гузенко І. І.

Ораторське мистецтво у Стародавньому світі:

-у Стародавньому Єгипті;

-у Стародавній Індії;

-у Стародавньому Китаї (Конфуцій);

- у Стародавній Греції (Арістотель, Сократ, Платон);

- у Стародавньому Римі (Цицерон)

Лекція з навчальної дисципліни

«ОСНОВИ РИТОРИКИ»

для студентів спеціальностей:

242 – «Туризм»

073 – «Менеджмент»

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні кафедри

гуманітарних дисциплін

«31» серпня 2018 р. протокол № 1

Зав. кафедри _____ проф. О. А. Полянський

ЛЕКЦІЯ 2. Ораторське мистецтво у Стародавньому світі:

-у Стародавньому Єгипті;

-у Стародавній Індії;

-у Стародавньому Китаї (Конфуцій);

- у Стародавній Греції (Арістотель, Сократ, Платон);

- у Стародавньому Римі (Цицерон).

Стародавній світ — це, насамперед, шумеро-аккадська (месопотамська), давньоєгипетська, давньокитайська, греко-римська, давньоіндійська, давньоіранська цивілізації.

Риторична практика Давнього Сходу була яскравою й різноманітною, її досвід був частково використаний і Давньою Грецією.

У культурних системах стародавніх суспільств риторика посіла значне місце, хоча здебільшого вона формувалася в лоні більш широкого духовного пошуку. Винятком була греко-римська античність, що усвідомила самостійне значення риторики як окремої наукової дисципліни.

Ораторське мистецтво у Стародавньому Єгипті

Єгипетська цивілізація проіснувала 4,5 тисяч років, майже не змінюючись, а усталеність тамтешнього буття багато в чому ґрунтувалася на усталеності мовно-літературних витоків.

Задля утвердження в суспільстві соціальної гармонії використовувалася політична риторика.

"Золоте ім'я" фараона по-різному інтерпретувалося в багатих етикетних формулах: "Владика Обох Земель", "Великий Бог" та ін.

Культ фараона та двірський етикет породжували специфічні урочисті формули, нині не завжди зрозумілі, побудовані часом на грі слів. Так, побажання вічного життя фараону включало незвичну для нас метонімію: "Хай всі боги дадуть тобі життя, щастя твоєму носу, хай осиплють тебе подарунками, хай дадуть тобі безмежне вічне життя, вічність, якій немає кінця!"

Фараон звертався до людей просто й "по-діловому", щедро обіцяючи всілякі блага, як і всякий популіст будь-якої епохи. Ось звернення фараона Рамзеса III до своїх каменярів:

"Для вас наповню я комори всім, що потрібно: їжею, м'ясом, солодким тістом, сандаліями, одежею, аби захищати ваші тіла, великою кількістю мастил, аби ви мастили свої голови кожні десять днів, дам я вам одежу на цілий рік, аби ноги ваші твердо стояли на землі щодня і щоб ніхто з вас не зітхав уві сні через нужду. Я призначив багато людей слідкувати за тим, аби ви ні в чому не мали нужди: рибарів, аби привозили рибу, садівників, аби вирощували рослини. На гончарних колах виготовлений для вас посуд, зроблені глечики, аби охолоджувати для вас воду в літній час. Для вас рухаються веслові човни з Верхнього Єгипту до Нижнього, з Нижнього Єгипту до Верхнього з ячменем, зерном, пшеницею, сіллю, бобами в необмеженій кількості. І роблять вони це для того, аби зі слухняним серцем працювали ви для мене".

Ораторське мистецтво у Стародавній Індії

Культура Стародавньої Індії — одна з найбагатших і найцікавіших культур світу. Постала вона як синтез культури місцевих племен і напівкочових племен аріїв, які завоювали Індію в середині II тис. до н. е.

Тут існувала багатюща релігійна, наукова та художня література на численних мовах Індостану, домінувало поетичне слово.

Водночас у Стародавній Індії сформувалася й одна з найзначущих у світовому масштабі науково-філологічних шкіл. Існували теоретичні посібники ("Поетичні прикраси" та ін.). Риторичне й художнє тут звичайно не розрізняли, фонетичні та стилістично-синтаксичні прийоми, що розглядалися як прикраса мови, ототожнювали з атрибутами художнього слова. Та давньоіндійська поетика містить елементи, які можна трактувати і як риторичні прийоми.

Політична риторика Стародавньої Індії, як і на всьому Сході, реалізувалася передусім у царських написах.

Глибока філософічність і яскрава образність характерні для стилю священних книг. Слову надавалася магічна роль.

У розвитку релігійної риторики Індії слід виокремити тексти буддизму, який надавав величезного значення слову, що аналізувало певні проблеми людини: "Він образив мене, він вдарив мене, він узяв гору наді мною, він обібрав мене. У тих, хто не таїть у собі таких думок, ненависть припиняється. Бо ніколи в цьому світі ненависть не припиняється ненавистю, але відсутністю ненависті припиняється вона. Ось споконвічна драма".

Давньоіндійському релігійному красномовству властивий особливо жорсткий ритуалізм.

Красномовство було невід'ємною частиною побуту Давньої Індії. На багатьох сторінках давньоіндійських книг ведуть напружені діалоги, сперечаються, доводять своє чоловік із жінкою, володар із слугою, мудрець з невігласом (книга повчальних і розважальних історій "Панчатантра"). Але традиційні формули, подібні до формул релігійного культу, визначали й тут характер красномовства. Існували навіть збірки опису домашніх обрядів і ритуальних заклинань. Наприклад, під час весільного ритуалу наречений, стоячи обличчям до заходу, каже нареченій: "Я беру твою руку заради благополуччя"; обвівши її навколо вогню й посудини з водою, він шепоче: "Це — я, то — ти, то — ти, це — я. Небо — я, земля — ти".

Ораторське мистецтво у Стародавньому Китаї

Китай — одна із найдавніших цивілізацій світу; допитливі та трудолюбиві китайці першими у світі винайшли компас і порох, шовк і порцеляну. Тут розвинулися багата література та складна ієрогліфічна писемність, витонченість звичаїв і ускладнена церемоніальність у спілкуванні ...

Вже в III тис. до н. е. виникають записи промов царів, які були взірцем для майбутніх поколінь: їх вчили напам'ять та використовували у відповідних ситуаціях.

У IV ст. до н. е. ці тексти було згруповано в „Книзі передань”, "Промовах царств" та "Промовах царств, що борються". Тут присутні риторичні звертання до пращурів, військове красномовство, дипломатичні промови.

Теоретичні надбання Конфуція та його послідовників започаткували китайську дидактику. Конфуцій вбачав основу життя у дотриманні всіляких церемоніалів,

покликаних оберігати існуючий лад, забезпечувати гуманність. Усе це стало передумовою виникнення та розвитку риторичної традиції, оформленої в певну систему.

Конфуціанські повчання (які й досі визначають свідомість китайця) — типова риторика морально-етичного характеру.

"Шляхетний муж піклується про дев'ять речей: коли дивишся — бачити; коли слухаєш — чути; аби на обличчі була привітність, а у вигляді — шанобливість; у мові — відданість; а в справах — поважливість; якщо ти в сумнівах — питай, у гніві — думай про наслідки; коли що береш, пам'ятай про борг".

Конфуціанські ідеї живили собою велику й багату художню літературу Китаю. Серцевиною конфуціанського літературного тексту є власне риторика, пряме повчання, життєві приклади тощо.

Ораторське мистецтво у Стародавній Греції

Розвиток суспільного життя давніх греків, в якому неабияку роль відіграв духовно-культурний пошук, зумовив загальний інтерес до вишукано сформульованої думки, добірного слова.

У середині Vст. до н. е. у Греції виникає так звана софістика — уміння хитромудро сперечатися. Давньогрецьке слово "софіст" означало насамперед мудреця, митця, винахідника, але з Vст. до н. е. софістами стали називати вчителів філософії, до програми яких входило і мистецтво сперечатися (евристика).

Саме софісти, які вправно видавали чорне за біле, коли вигідно, й стали засновниками риторики.

Горгій мав свою школу. Одним із найвідоміших його учнів був Ісократ (V-VIст. до н. е.), стилю якого властиві пишнота періодів і чіткість логіко-ритмічної побудови промови. Він заснував в Афінах школу красномовства, що обслуговувала суд, політичне життя, а також мала вплив у сфері філософії та мистецтва. Ця школа виробила канон побудови ораторського твору, за яким твір поділяли на вступ, виклад теми, спростування аргументів опонента та висновки. За Ісократом, "високої досконалості досягнуть мистецтва, серед них і красномовство, якщо цінуватиметься не новизна, а майстерність і блиск виконання, не типовість у виборі теми, а

вміння відзначитися в її розробці". Ісократ вперше підніс риторичку на рівень дисципліни, що увінчує курс навчання.

Софісти вплинули на великого філософа Сократа (V-IVст. до н. е.), який хоч і різко засуджував їхню байдужість до істини (див. діалог Платона "Горгій"), але використав софістичну техніку розуміння. Сократ був великим мислителем, який вперше ввів поняття особистого сумління ("даймон") й прославився висловом "Я знаю, що я нічого не знаю", в чому відобразилася криза всієї античної думки. Сократ практикував метод евристичної бесіди: він нічого не заперечував у словах співрозмовника, лише просив пояснити незрозумілі місця його тверджень. Поступово він так заплутував співрозмовника, що той мусив визнати власні твердження помилковими. На відміну від софістів, що ловили людей, "мов рибу на гачок", Сократ шукав саме правди: "Справжнього мистецтва промови...не можна досягти без пізнання істини...".

Цікава також думка Сократа про те, що "до складної душі слід звертатися зі складними, різноманітними словами, а до простої душі — з простими".

Великий філософ Платон(V-IVст. до н. е.) був блискучим учнем Сократа, заснував вчення про світ ідей як основу буття (матерія, за Платоном, є лише відблиском божественних ідей).

Платон виділяв два види здібностей, властивих ораторові:

- 1) здатність звести все до єдиної ідеї;
- 2) здатність проаналізувати, розкласти явище на його складові частини, мов живу істоту, що має голову, ноги та ін. (аналіз і синтез).

Справжнім реформатором риторички став учень Платона Аристотель (IVст. до н. е.), який написав твір "Риторика" (у трьох книгах) — перше наукове обґрунтування всіх попередніх висновків і спостережень. За Аристотелем, риторика — це здатність знаходити можливі способи переконання відносно кожного даного предмета.

У праці „Риторика” знайшли своє обґрунтування:

— загальні принципи риторички (ритор повинен твердо знати, хвалить чи ганить він якісь речі);

— особистість оратора, специфіка його аудиторії (молодь, люди похилого віку тощо);

- техніка, спосіб висловлювання думки риторика (пафос промовця, гумор);
- правдоподібність як основна умова викладу подій.

В епоху класичної грецької культури (друга половина V-IV ст. до н. е.) ораторство у Греції сягає своєї вершини. Найвідомішим серед риторів був Демосфен (IV ст. до н. е.), який, за переказами, маючи від природи погану артикуляцію, так багато вправлявся (набираючи на безлюдному морському березі камінців до рота), що став чудовим промовцем. Стиль Демосфена надзвичайно експресивний.

Зразок Демосфенового стилю: "То ж хіба не дивно і не безглуздо самим не зробити того, що ви доручаєте богам, вірніше, вимагаєте від них собі в захист, хоча сьогодні це у ваших власних силах, — чи ж не дивно виправдати злочинця, на чію голову, на чий дім і рід ви закликаєте погибель з висоти? То ж не буде так".

У Греції після завоювання її Александром Македонським (син царя Філіппа, вихований Аристотелем) риторика занепадає, обмежуючись здебільшого судовим ораторством.

Однак саме риторика взяла на себе відповідальність за збереження основ античного світогляду. В елліністичному суспільстві вона почала розвиватися вже як суто філософська, "академічна" дисципліна, відірвана від живої практики. Водночас вона як "лоно філософії" стала претендувати на звання ледь не "науки наук". Виникали нові риторичні школи, що присвоювали собі право керувати розвитком літератури, тим більше, що віршові форми в елліністичну епоху витісняються прозовим романом. Риторика почала спрямовувати риторика на оволодіння саме художніми прийомами, втративши поступово інтерес до пошуку істини та справедливості.

Ораторське мистецтво у Стародавньому Римі

Саме за часів римського панування грецька риторика набула величезного авторитету в усій римській імперії.

У другій половині II ст. до н. е. під егідою греків був вихований блискучий оратор Риму Цицерон. Молодий Цицерон був водночас судовим адвокатом і політичним оратором. Він утвердився як блискучий ритор під час мандрівки по Греції,

де брав уроки у відомого оратора Аполлонія Солона. Замолоду Цицерон почав складати підручник для риторів у грецькому стилі, але не закінчив його. А в зрілі роки написав у стилі критичного діалогу твір "Про оратора" (91 р. до н. е.).

На думку Цицерона, красномовство "... народжується з великої кількості знань і старань <...> адже тут необхідно засвоїти найрізноманітніші знання, без яких спритність у словах є безглуздою і смішною; необхідно надати краси самій мові, і не тільки добором, а й розташуванням слів; і всі порухи душі, якими природа наділила рід людський, необхідно досконало вивчити, бо вся міць і мистецтво красномовства полягають у тому, щоб заспокоювати або збуджувати душі слухачів. До всього цього повинні долучатися гумор і дотепність, освіченість, гідна вільної людини, швидкість і стислість як в обороні, так і в нападі, пройняті витонченістю та добрим вихованням. Крім того, необхідно знати всю стародавню історію, аби черпати з неї приклади; не можна також забувати про ознайомлення із законами та громадянським правом. Чи ж треба мені ще говорити про саме виконання, яке вимагає стежити і за рухами тіла, і за жестикуляцією, і за виразом обличчя, і за звуками та відтінками голосу? Нарешті, що сказати мені про скарбницю всіх пізнань — пам'ять? Адже зрозуміло, що коли наші думки й слова, які знайдено і осмислено, не буде доручено їй на зберігання, то всі цноти оратора, якими б блискучими вони не були, пропадуть даремно.

Тому не будемо ремствувати, чому так мало людей красномовних: ми бачимо, що красномовство — це сукупність таких речей, які навіть поодинці є надзвичайно важкими для опанування" (з трактату "Про оратора").

Цицерон вважав, що гідним оратором може бути той, хто "будь-яке запропоноване йому питання, що вимагає словесної розробки, зуміє викласти розумно, струнко, красиво, так, що воно запам'ятається, і в достойному виконанні";

має "природне обдарування" — "адже для красномовства необхідна особлива грайливість розуму і почуття, яка забезпечує у промові пошук усякого предмета швидким, запам'ятовування — правильним і міцним";

— оратор повинен відчувати любов до справи, вивчати правила ораторського мистецтва, бути добрим практиком.

На думку Цицерона, ораторові постійно доводиться вирішувати такі завдання:

— він повинен визначити зміст своєї промови;

— зваживши і оцінивши кожен доказ, розташувати їх у логічній послідовності;

— прикрасити все це словами;

— закріпити промову в пам'яті;

— виголосити її з гідністю та приємністю.

А саме красномовство, за Цицероном, повинно: довести, насолодити, схвилювати (вплинути).

У II ст. н. е. на тлі занепаду всієї античної культури, формується архаїзуючий напрям, традиції Цицерона остаточно занепадають, розквітає пишнота, а риторика зливається з філософією та літературою.

У Римі та провінціях аж до занепаду античної цивілізації викладали латинську та грецьку риторики. Так, відомий оратор тої пори Авсоній із вдячністю згадує своїх викладачів у Бурдігалі (Галлія), наголошуючи на тому, що вони, звичайно, досягали багатства, слави та спокійної старості.

На відміну від елементарних шкіл, граматичні та риторичні школи (що виникли як наслідування грецьких) були школами вищого типу, розрахованими на дітей знаті, і поступово перетворилися на заклади, що готували чиновників для імперського бюрократичного апарату. Навчання граматики та риторики звелось до засвоєння культурного потенціалу, який давав змогу відчувати себе римлянином. Красномовство вважалося вищою здатністю людини: адже воно об'єднувало людей, на відміну від спеціальної освіти.

Література

Основна

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика. – Львів, 2001.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.
3. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. — К., 1998.
4. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручн. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с.
5. Вандишев В. М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: Навч. посібн. – К: Кондор, 2006. – 264 с.
6. Ільченко І.І. Основи риторики: Навчальний посібник. – Запоріжжя, ЗНУ, 2010. – 82 с. 5.
7. Корняка О. Мистецтво гречності. – К., 1995.
8. Культура української мови: Довідник / За ред. В. Русанівського. – К., 1990.
9. Коваленко С. М. Сучасна риторика: Навчально-практичний посібник. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 184 с.
10. Колотілова Н. А. Риторика: Навч. посібн. – К.: Центр учб. літератури, 2007. – 232 с.
11. Кравець Л. В. Риторика як класична основа системи освіти європейських народів // Рідні джерела. — 2000. — № 4. Кравець Л. В. Риторика від джерел до сучасності // Укр. мова і л-ра. — 2000. — № 5.
12. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Підручник. – К.: Вища школа, 2006. – 310 с. 7.
13. Навчальний посібник з курсів «Основи риторики» і «Професійна риторика» / Укл. І. Гузенко. – Львів: ЛДУФК, 2006. – 76 с.
14. Онуфрієнко Г. С. Риторика: Навч. посібн. – К.: Центр учб. літератури, 2008. – 592 с.
15. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності: Навч. посібн. – К.: Кондор, 2010. – 181 с.
16. Олійник О. Б. Риторика: Навч. посібн. – К.: Кондор, 2009. – 170 с.
17. Олійник О. Б. Сучасна ділова риторика: Навч. посібн. – К.: Кондор, 2010. – 166 с.

18. Програми з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / Укл. І. Гузенко. – Львів: ЛДУФК, 2006. – 148 с.
19. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. – Львів, 2001.
20. Риторика: Навч.-метод. посібн. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / Укл. Гузенко І. І. – Львів, 2014. – 328 с. `
21. Сагач Г. М. Риторика. – К., 2000.
22. Сагач Г. М. Золотослів.–К., 1993.
23. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Народознавство. – 1997. – № 38.
24. Томан І. Мистецтво говорити. – К., 1986.
25. Чак Є. Мовний етикет: «Щасливенько!» // Дивослово. – 1998. – № 10.

Додаткова

1. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту. —Л., 1999.
2. Кульч З. Риторичний словник. – К., 1997.
3. Мацько Л. І. Лінгвістична риторика // Наука і сучасність. — К., 1999.
4. Овчиннікова А. П., Хаджирадєва С. К. Основи ораторської майстерності в умовах конфліктної взаємодії: Навчальний посібник. – Одеса: Пальміра, 2005. – 179 с.
5. Риторика: Загальна та судова. – К., 2002.
6. Савенкова Л. О. Комунікативні процеси у навчанні: Навч. посібник. – К.: КДЕУ, 1996.
7. Савенкова Л. О. Педагогічне спілкування: Навч. посібник. – К.: КДЕУ, 1997.
8. Сагач Г.М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації. – К.: Зоря, 2003. – 250 с. 10.
9. Сагач Г. М. Похвальне красномовство. – К., 1996.
10. Хоменко І.В. Еристика: мистецтво полеміки. – К.: Юрінком інтер, 2001. – 192 с.
11. Чмут Т. К. Культура спілкування. Навч. посібник – Хмельницький: ХІРУП, 1996.
12. Чулінда Л. І., Ларимський І. С. Риторична майстерність. – К., 2000.

Інформаційні ресурси

1. Онуфрієнко Г. С. Риторика: <http://nashaucheba.ru/v56330/%D0>
2. Риторика загальна та судова: Навч. Посіб. / С. Д. Абрамович, В. В. Молдован, М.Ю.Чикарькова: <http://pravouch.com/page/ritorika/ist/ist-23— idz-ax296—nf-22.html>
3. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Підручник.
libfree.com/114950447_ritorikavitchiznyana_ritorika.html
4. Колотілова Н. А. Риторика: Навчальний посібник.
http://pidruchniki.ws/15840720/ritorika/ritorika_-_kolotilova_na
5. Ткаченко Л. П. Риторика як компонент освіти в давньому Римі
http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Pfto/2010_9/files/pd910_03.pdf
6. Ораторське мистецтво (Н. П. Осипова, В. Д. Воднік та ін.)
<http://books.br.com.ua/themes/7/322>
7. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Риторика»:
http://sites.znu.edu.ua/bank/index.php?action=url/view&url_id=1199